

Приказ

Нови приступи истраживању паремија

М. Л. Ковшова, *Словарь собственных имен в русских загадках, пословицах, поговорках и идиомах*. Москва: Институт языкознания РАН, 2019, 352 стр.

М. Л. Ковшова, *Лингвокультурологический анализ идиом, загадок, пословиц и поговорок. Антропонимический код культуры*. Москва: Институт языкознания РАН, 2021, 400 стр.

Капиталне иновативне студије које би биле уско фокусиране на паремиологију, а затим, још уже, на традицијске и савремене загонетке увек су велики догађај у словенској фолклористици. Тако је славистика 2008. године доживела значајну научну прекретницу појавом монографије Савелија Сендеровича, посвећене морфологији загонетке,¹ а 2021. године у Љубљани је објављена монографија о словеначким загонеткама ауторке Саше Бабич.² Две монографије Марије Кавшове такође представљају значајну прекретницу у приступу загонеткама и паремијама у ширем смислу.

Марија Љвовна Кавшова (М. Л. Ковшова) научни је саветник одсека теоријске и примењене лингвистике Лингвистичког института РАН, руководилац групе лингвокултуролошких истраживања, признати

¹ Сендерович, С. Я. (2008). *Морфология загадки*. Москва: Языки славянской культуры.

² Babič, S. (2021). *Uganke na Slovenskem*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.

стручњак у области лингвокултурологије, опште и руске фразеологије, члан Фразеолошке комисије при Међународном комитету слависта. Аутор је монографија: *Семантика и прагматика евфемизмов. Краткий тематический словарь* [Семантика и прагматика еуфемизама. Кратак тематски речник] (2007), *Лингвокултурологический метод во фразеологии. Коды культуры* [Лингвокултуролошки метод у фразеологији. Кодови културе] (2012), *Семантика головного убора в культуре и языке. Костюмный код культуры* [Семантика покривала за главу у култури и језику. Одевни код културе] (2015). У коауторству са Дмитријем Борисовичем Гудковим објавила је тематске речнике: *Телесный код русской культуры: Материалы к словарю* [Телесни код руске културе: Грађа за речник] (2007) и *Словарь лингвокультурологических терминов* [Речник лингвокултуролошких термина] (2017), а коаутор је и неколико других лексикографских издања.

Лингвокултурологија се у руској лингвистици као дисциплина развија почевши од деведесетих година 20. века. Посебно се фокусира на истраживања фразеологије и методике наставе страних језика, а развијена је и у србистици у радовима Рајне Драгићевић и Тање Милосављевић, затим у студијама русиста Ларисе Човић, Ксеније Кончаревић, Вучине Раичевића, Марије Стефановић и других.

Речник личних имена у руским загонеткама, пословицама, изрекама и идиомима (2019) Марије Кавшове лексикографско је дело у форми специјализованог речника језика фолклора у најширем смислу. Снабдевано је ауторским уводом, списком условних скраћеница и ознака, уз коментар о примењеним принципима речничког описа личних имена у саставу паремија и идиома. Централни део књиге представља речник личних имена у руским паремијама и идиомима подељен према жанровима (лично име у загонеткама и лично име у одгонеткама у два „блока“; лично име у пословицама и изрекама; лично име у идиомима). Корпус руских загонетака чине сви најважнији класични фолклорни извори и савремене загонетке преузете са бројних интернет сајтова (<http://riddle-middle.ru/>, <https://deti-online.com/zagadki/>, <http://zagadka.yaxu.ru/>, између осталих). Слично је оформљен корпус руских пословица и изрека, а састоји се од најважнијих извора и грађе са интернета (фразеологизми који постоје на интернету у свом основном или трансформисаном облику и фразеологија компјутерског жаргона, социјалног жаргона који функционише у виртуелном свету гејмерског дискурса). Што се тиче трећег, фразеолошког дела речника – као његови извори послужили су сви руски фразеолошки речници, уз ауторкину личну картотеку.

Као „лична имена“ у речник су укључени антропоними, хрононими, митоними, хагионими, књижевни и историјски оними. Носилац одреднице је пуно име, а у наставку се наводе све његове потврђене из-

веденице, затим следи садржај одреднице која има троделну, посебно разрађену и сегментiranу структуру.

Овај огромни лексички материјал аналитички је обрађен у другом поглављу посебне монографије, о којој ће у наставку овог приказа бити више речи. Могућности употребе овог речника у фолклористици нису мале. Тако је, на пример, лично име *Варвара* у делу речника са загонеткама само антропоним (на пример: *Варвара* више амбара – „димњак“), али је у неким пословицама хрононим: „Варвара заварит, Савва засалит, Никола закуёт“. Ову пословицу прати ауторкин коментар да су у питању степени замрзавања, јер се Света Варвара слави 4. децембра по старом календару, Свети Сава 5. децембра, а Свети Никола 6. децембра. Пословица исте структуре, изграђена на међусобном хронолошком односу ова три хрононима, у српској традицијској култури има другачије тумачење, које Вук Караџић објашњава у својим *Српским народним пословицама*, а односи се на припрему и употребу обредног јела *варица* у культу плодности: „*Варвара* вари, Сав-Сава хлади, Никола куса. Или: *Варварица* вари, а Савица хлади, Николица куса. Варица се на Варин дан вари, на Савин дан хлади, а на Никољ дан једе; јер су та три свеца један за другим“. У одељку посвећеном личним именима у фразеологизмима постоји само једна потврда имена *Варвара*, и то преузета из разговорног језика: *любопытная Варвара* – „врло радознао човек“, која је у савремену употребу ушла преко познате руске дечје песмице Андреја Усачова (1958).

Монографија *Лингвокултуролошка анализа идиома, загонетка, пословица и изрека. Антропонимски код културе* (2021) Марије Кавшове има дводелну структуру. Наиме, у њој после обавезног списка условних скраћеница и ознака следе два велика поглавља. Прво је насловљено: *Лингвокултуролошка анализа идиома и паремија*, а подељено је у шест одељака: *Лингвокултуролошка упоредна анализа фразеологизама и културно-језичка слика света; Ка питању о културно-језичкој специфичности идиома и паремија; Културна референција идиома и паремија са одевним компонентама; Представе осећања и емоција у традиционалним загонеткама; Загонетност идиома и идиоматичност загонетка; Загонетке у медијима. Сличне представе и почетни смисао у идиомима и паремијама.*

Друго велико поглавље носи наслов *Лично име у паремијама и идиомима. Антропонимски код културе* и, заправо, представља аналитички део уз ауторкин речник објављен две године раније, о коме је било речи у првом делу овог приказа. Овај ономастички део монографије садржи пет одељака: *Лично име у језику и култури као предмет истраживања; Општа карактеристика личних имена у паремијама и идиомима; Културна референција онима. Типови личних имена у паремијама и идиомима. Антропонимски код; Лично име у идиомима и паремијама – индекс стереотипних представа; Лично име у традиционалном дискурсу. По-*

кушај полидискурзивне анализе. Монографију прате закључак и екстензивна литература. Као „лична имена“, и у монографији, као и у речнику, анализирани су антропоними, хрононими, митоними, хагионими, књижевни и историјски оними.

У најкраћим цртама, ова монографија би се могла дефинисати као историјско-етимолошка и културолошка анализа на руској фолклорној грађи, значајна за најмање три филолошке дисциплине: фолклористику, лингвистику (и посебно – лингвокултурологију) и ономастику. Основни циљ свог рада ауторка формулише као комплексно истраживање идиома и паремија у лингвокултуролошкој парадигми, односно као истраживање знакова две семиотичке области – језика и културе. Два су основна извора лингвокултурологије: етнолингвистички метод истраживања вербалних знакова у контексту традиционалне културе и когнитивна лингвистика.

Паремиолозима ће посебно значајно бити поглавље посвећено присуству загонетака у руским мас-медијима (110–128). Наиме, загонетке се често могу наћи у наслову или поднаслову неког публицистичког текста (заједно са паремијама и идиомима). У овој функцији се користе свима добро познате загонетке, које заједно са овом новом функцијом у медијима добијају и нови живот. У овом поглављу анализиран је низ конкретних примера, међу којима се запажа стратегија „буквализације“, чија је последица претварање загонетке у изреку.

Марија Кавшова се ослања на следеће теоријске постулате: властита имена (оними) немају директно значење у језику, али се активно користе за изражавање секундарних значења. Захваљујући овим својим квалитетима, оними, укључујући ту и антропониме као део идиома и паремија, претварају се у знакове језика културе – симболе, стереотипе, стандарде, митологеме. Оними делују као средство за уписивање својстава објеката и њихових условних представника; они кодирају вредности и антивредности које су у колективној свести повезане са именима личности и ликова из националне и светске културе. Корпус антропонима који поседују додатна културна значења представља антропонимски код културе.

У савременим загонеткама које се активно развијају као жанр, посебно на интернету, књижевни оними се користе за тестирање знања о књижевности за децу, о филмовима и цртаним филмовима. Бројне фразеолошке јединице са књижевним онимима имају функцију стереотипа и симбола. Тако је, на пример, лисица *Алиса* (када је реч о подмуклом и ласкавом преваранту) љубоморна попут *Отела*. Бројни идиоми са антропонимима су књижевни или филмски цитати.

У делу посвећеном проучавању историјских онима, ауторка, уз употребу имена стварних људи, бележи и примере употребе псеудо-

историјских онима у идиомима и пословицама, а постоје и „фантомски оними“, који именују стварне историјске личности, без неке логичне везе. Тако је, на пример, у руским пословицама име *Пушкин* постало клишетирани оним: *А ко ће платити, Пушкин?* Овакви фантомски оними се могу наћи и у еуфемизмима са формалном и шаљивом функцијом – рус. *Маркс твою Энгельс!*

У завршном делу своје монографије Марија Кавшова представља резултате иновативног искуства полидискурзивне анализе антропонима као дискурзивно обележених јединица у жанровима „народне уметности“. Поред пословица, изрека и загонетака, ту су и друге форме дечјег фолклора, као и жанрови „неофолклора“ (ауторкин термин) који постоје само на интернету: мимови, „демотиватори“ (слике са пародијским коментаром), „колачићи“ (рус. *пирожки*) – неримовани јамбски катрени са 34 слога који редовно садрже и неко лично име које се не пише великим словом, итд. У зависности од специфичности дискурса, најважније карактеристике антропонима манифестују се на посебан начин – њихова структура, позиције у тексту, однос формалних и семантичких функција, специфична, фикционална или генерализујућа референца, начини и степен испољавања културне референце, способност модификовања на основу контекста употребе и др.

Метод који је Марија Кавшова развила у својим лингвокултуролошким радовима омогућава да се утврде одлике употребе антропонима у статичним и динамичким облицима постојања жанрова и дискурса. Проучавање антропонима у статичкој перспективи подразумева систематизацију пословичних микродискурса према формалним и садржајним обележјима, њихову класификацију. Анализа динамичког аспекта заснива се на идентификацији комуникативних индикатора жанрова и дискурса (циљ, улоге учесника и други фактори: адресат – адресант, тактика, време, место и ситуација), језичке преференције дискурса у зависности од комуникативних околности, партиципације и невербалних елемената (гестова, слика и сл.).

И само једна напомена за крај: читаоцима би за сналажење у заиста обимној анализираној грађи од велике помоћи био регистар анализираних антропонима.

Биљана Сикимић / Biljana Sikimić
Балканолошки институт САНУ, Београд/
Institute for Balkan Studies SASA, Belgrade
E-mail: biljana.sikimic@bi.sanu.ac.rs
<https://orcid.org/0009-0004-1196-3651>

Примљено/Received: 21. 11. 2023.
Прихваћено/Accepted: 22. 11. 2023.